

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВСТУПУ ДО СОТ

***О.Ю.Єрмаков**, доктор економічних наук, професор
Національний аграрний університет*

Досліджено особливості функціонування аграрного сектора України в рамках Світової Організації Торгівлі та визначено організаційно-економічні засади ефективного господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Господарювання є економічною категорією ринкових відносин, що має важливе макро- і мікроекономічне значення. Перше полягає в тому, що ефективне господарювання сільськогосподарських підприємств, спрямоване на максимізацію прибутку, збільшує як валовий внутрішній продукт, так і доходну частину бюджету держави шляхом зростання податкових надходжень (податок з прибутку підприємств, нарахування на фонд заробітної плати, податок на додану вартість, акцизний збір тощо). Друге ж зумовлене тим, що в умовах ринку тільки прибуток гарантує сільськогосподарським підприємствам виживання у конкурентній боротьбі, забезпечує джерела фінансування для розширеного відтворення аграрного виробництва, виплату дивідендів (або частки з одержаного доходу) і соціальної допомоги працівникам.

Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) та його наслідки щодо галузі сільського господарства слід розглядати у більш комплексному підході, ніж просто отримання доступу для нашої сільськогосподарської продукції до світових ринків та відкриття вітчизняного ринку для відповідного її імпорту. Основною проблемою для українських сільськогосподарських товаровиробників зі вступом до СОТ стане підвищення рівня конкуренції з боку іноземних агровиробників через відкриття власного внутрішнього ринку. Це питання неможливо вирішити у коротко- та середньостроковій перспективі шляхом зростання ефективності сільськогосподарського виробництва. Од-

нак у довгостроковій перспективі можливе його розв'язання через проведення структурної перебудови аграрного сектора України у напрямі підвищення ефективності останнього.

Як відомо, до складу СОТ входять так звані «старі» члени – США та ЄС, які є потужними виробниками та експортерами сільськогосподарської продукції і мають найбільші обсяги державної підтримки по „жовтих скриньках”. Оскільки зайшла мова за „скриньки”, то маємо відзначити, що згідно з додатком 2 до „Угоди про сільське господарство” стосовно умов вступу до СОТ, всі заходи щодо державної підтримки сільського господарства розподілені по різного кольору скриньках: „зеленій”, „блакитній” і „жовтій”. До першої належать заходи, які не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, тобто не порушують принципів справедливої конкуренції. Держава-член СОТ має право фінансувати заходи в будь-якому обсязі, виходячи з можливостей свого бюджету. Правила СОТ не мають заперечень і проти бюджетного фінансування заходів „блакитної скриньки”, які передбачають обмеження перевиробництва шляхом скорочення посівних площ, поголів'я худоби тощо. Що стосується заходів „жовтої скриньки”, які передбачають державну підтримку власного товаровиробника і підлягають скороченню за умовами СОТ, то це є досить вразливим з огляду на рівні розвитку українського і зарубіжного сільського господарства.

Найбільше занепокоєння у цьому контексті викликають саме держави-члени ЄС, оскільки вони знаходяться у географічній близькості від нашої країни і мають величезний обсяг підтримки власного аграрного сектора – понад 40 млрд. євро на рік. Тому основною проблемою для нашої країни може стати демпінг продукції тваринництва з країн ЄС, який викликаний її перевиробництвом на їх внутрішньому ринку внаслідок надмірного субсидування. Але правила СОТ дозволяють використання антидемпінгових та компенсаційних мит для захисту власного ринку від недобросовісної конкуренції. Це вимагатиме від українського Уряду вжиття швидких та ефективних

заходів для вирішення даних проблем і викликає необхідність збору відповідної доказової бази у разі отримання позову від країни-постачальника та його розгляду в рамках Органу щодо врегулювання суперечок. Відзначене є проблемою, за якої неможливим може стати отримання нашою країною значного обсягу підтримки по «жовтій скриньці» власного аграрного сектора. За загальноприйнятою точкою зору резервування великого обсягу коштів на надання прямої підтримки аграрних виробників дозволить зберегти сільськогосподарську галузь від знищення, надасть виробникам час та кошти на проведення трансформації за умов сприятливої цінової кон'юнктури на внутрішньому і зовнішніх ринках та ефективних дій уряду, що врешті-решт виведе даний сектор з кризи. Однак тут може існувати наступний фактор прихованої небезпеки, а саме: виділення значних коштів на підтримку аграрному сектору може сприяти не підвищенню ефективності виробництва продукції, а зростанню політичного впливу (лобіювання) сільськогосподарських виробників, які працюють у цьому секторі, що, у свою чергу змушує Уряд виділяти все більше та більше коштів на його підтримку. Наприклад, ціни на цілий спектр сільськогосподарської продукції на ринку Європейського Союзу є вищими за світові, що є наслідком надання надмірних поступок з боку урядів його членів щодо впровадження політики аграрного протекціонізму на власних ринках та надання сільськогосподарській галузі пріоритетного статусу. Як свідчить досвід країн Центральної та Східної Європи, що вступили до СОТ, це призвело до збільшення надходження прямих іноземних інвестицій до економік цих країн. Аналогічну ситуацію можна передбачити й для України, оскільки відміна торговельних бар'єрів дозволяє ефективно використовувати ті конкурентні переваги, які існують в економіці кожної окремої країни (наприклад дешева робоча сила) і приваблюють інвесторів. Цілком зрозуміло, що, як правило, інвестиції вкладаються з метою отримання доходів інвесторами. Внаслідок дії цього фактору виникає можливість підвищення ефективнос-

ті виробництва за рахунок запровадження більш сучасних та досконаліх технологій і, як результат, зниження виробничих витрат. Однак для залучення великомасштабних інвестицій до сільського господарства необхідно виконати дві обов'язкові умови: по-перше, забезпечити ефективний захист інвестицій, що є особливо важливим саме для аграрного сектора нашої країни, а по-друге, вирішити питання, які пов'язані з правами власності на землю та її використання в якості виробничого активу.

Окрім підвищення ефективності виробництва за рахунок надходження інвестицій є ще й фактор зростання шляхом здешевлення матеріально-технічних ресурсів, які використовуються у сільському господарстві. За розрахунками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, при вступі до СОТ очікується зниження тарифів на сільськогосподарські машини та обладнання на 52%, мінеральні добрива і засоби захисту рослин – на 27%. Крім того, слід очікувати зниження рівня нетарифних бар'єрів (дозволи, ліцензії тощо), що призведе до збільшення конкуренції на українському ринку матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства, скорочення кількості посередників, а врешті-решт – до додаткового зниження рівня цін на ньому. Сільгоспвиробники також отримають можливість впроваджувати найновітніші наукові розробки разом із зарубіжними колегами, що не дозволить останнім отримати певні конкурентні переваги. Також фактором опосередкованого впливу, що є здатним підвищити ефективність функціонування національної економіки в цілому та її аграрного сектора, буде поступове вдосконалення податкової бази. На початковому етапі воно може обернутися скасуванням деяких податкових пільг (наприклад, спрямування сільгоспвиробниками податку на додану вартість на розвиток власного виробництва), але у довгостроковій перспективі це підвищить ефективність економіки в цілому (у тому числі, харчової та переробної промисловості), зростання рівня добробуту населення і як наслідок цього – до зростання закупі-

вельних цін та попиту на продукцію сільського господарства. Очікується, що ініціаторами цього процесу стануть саме великі зарубіжні компанії, які прийдуть на вітчизняний ринок (їхньою основною вимогою є стабільність податкової системи, але вони мають можливості та досвід щодо відстоювання власних інтересів на ринках інших країн).

При вступі України до СОТ має підвищитися і рівень конкуренції на ринку фінансових послуг, що вплине на зниження ставок по кредитах для сільського господарства, збільшення термінів кредитування та покращення його умов. Результатом цього стане реальне здешевлення як короткострокових кредитів на поповнення обігових коштів, так і довгострокових – на оновлення основних фондів, що матиме позитивний вплив на підвищення ефективності господарської діяльності сільсько-господарських підприємств.

Однак головним позитивним результатом вступу України до СОТ має стати відкриття ринків інших країн для вітчизняних товарів, що дозволить нашим виробникам реалізовувати власну продукцію по всьому світу.

Вступ до СОТ не слід розглядати як панацею (оптимістичний сценарій) або загибель (песимістичний сценарій) для власного сільськогосподарського виробництва. Його наслідки будуть цілком та повністю залежати від активності чи бездіяльності власних аграрних виробників або політиків.

Реалізація оптимістичного сценарію передбачає синхронізацію (узгодження) організаційно-економічних принципів господарювання українських аграріїв з тими, що діють у рамках СОТ. Таким чином, основні зусилля повинні бути спрямовані на: формування ефективного ринку землі; спрощення та стабілізацію нормативно-правової бази у сільському господарстві; проведення дерегулювання сектору та зменшення прямого впливу з боку держави на аграрних виробників; стимулювання виробників до утворення професійних недержавних галузевих об'єднань, що орієнтовані на захист власних інтересів;

перегляд ролі органів державного управління у напрямі налагодження партнерства із сільськогосподарськими виробниками.

Метою кожного з цих заходів є підвищення конкурентоспроможності власних товаровиробників рослинницької і тваринницької продукції в умовах очікуваної жорсткої конкуренції як на українському, так і за світовому ринку. В якості основного прикладу стабілізації законодавства у галузі сільського господарства можна навести Спільну сільськогосподарську стратегію ЄС, коли прийняття нових нормативно-правових актів здійснюється на підставі чітко визначених пріоритетів, що дозволяє запобігати виникненню неузгоджених законодавчих актів та різкої зміни пріоритетів. Враховуючи специфіку сільського господарства, будь-які різкі зміни у державній політиці призводять до збитків виробників та зменшують їхню конкурентоспроможність.

В рамках дерегулювання потрібно поступово замінити адміністративні інструменти фінансовими. Такий підхід дозволить як аграрним виробникам, так і уряду більш гнучко реагувати на ті зміни, що відбуваються в економічній ситуації як на внутрішньому, так і на світових ринках. Враховуючи прискорення темпів міжнародної торгівлі та ті потенціальні великі збитки, що можуть бути нанесені українським виробникам через ввезення великих партій сировини або готової продукції із використанням недосконалостей вітчизняного законодавства (наприклад, ввезення цукру-сирцю з тростини), необхідно «запрограмувати» здійснення державних інтервенцій по окремих товарних позиціях, які є особливо «чутливими» для аграрного сектора, після досягнення встановленого максимального або мінімального рівнів цін, які прив'язані до відповідних світових цін.

Створення недержавних галузевих об'єднань за головну мету повинне ставити захист і відстоювання власних інтересів силами самих виробників. Цей фактор набуває особливо значення в умовах СОТ, адже спроби держави захистити інтереси власних виробників лише через прийняття відповідних нормативно-правових актів призведуть до виникнення скарг з боку інших держав-членів. Показовим у цьому плані є приклад щодо ролі таких організацій у Європейському Союзі: на державному рівні для компаній – імпортерів декларуються лише дві вимоги: 1) відповідність загальноприйнятим нормам щодо якості та безпеки харчової продукції; 2) членство і виконання вимог відповідного галузевого об'єднання ЄС.

Така схема дозволяє уряду уникнути звинувачень у застосуванні технічних бар'єрів у торгівлі і в той самий час надає виробникам реальні можливості для боротьби із конкурентами шляхом висунування таких вимог, що є досяжними для них, але малодосяжними для конкурентів (тим самим не порушуючи принцип СОТ «єдині вимоги для всіх»).

Перегляд ролі органів державного управління у плані налагодження партнерства із сільськогосподарськими виробниками є найскладнішим з огляду на існуючий менталітет, оскільки ця концепція потребує створення партнерських відносин між представниками агробізнесу та влади. Одним з основних напрямів співпраці у цьому контексті повинна стати підтримка експорту, яка базуватиметься на одному єдиному принципі: «державна надає лише інформаційну та організаційну підтримку експортерам». Це може здійснюватися у наданні державними установами таких послуг, як: підготовка аналітичних матеріалів по ринках сільськогосподарської продукції окремих країн; обробка запитів споживачів в інших країнах по окремих видах агропродовольчої продукції; періодичні публікації пропозицій українських виробників в інфор-

маційних ресурсах, до яких мають доступ імпортери з інших країн; створення баз даних вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та надання до них доступу з боку всіх зацікавлених осіб; створення баз даних споживачів/імпортерів у інших країнах по окремих видах сільськогосподарської продукції; координація участі вітчизняних виробників у міжнародних виставках за кордоном; проведення переговорів з окремими країнами щодо отримання більш вільного доступу до їх власних ринків сільськогосподарської продукції (наприклад, взаємне визнання ветеринарних сертифікатів тощо). Дана інформація дозволить вітчизняним товаровиробникам впевнено орієнтуватися на світових ринках, скоротити час на пошук іноземних контрагентів і зменшити їхню залежність від великих компаній-експортерів. Крім того, така підтримка дає відповідний поштовх до розвитку аграрних підприємств та їх вихід на той рівень, коли вони зможуть самостійно отримувати прибуток, не чекаючи на допомогу держави. Потрібно відзначити, що подібна схема давно та ефективно використовується у США, які є одним з провідних виробників сільськогосподарської продукції у світі. До того ж, у руках держави також знаходяться кошти «зеленої скриньки», яка не підлягає скороченню в рамках СОТ. Як бачимо з даних рисунку, на заходи «зеленої скриньки» припадає значна частина у структурі фінансової підтримки сільського господарства коштами державного бюджету.

Наведене дає підставу зробити узагальнюючий висновок про те, що за умов налагодження партнерських та ефективних взаємовідносин кошти «зеленої скриньки» можна використати для фінансування таких напрямів, які забезпечать як підвищення ефективності сільського господарства України в цілому, так і безпосередніх аграрних товаровиробників, а саме: розповсюдження сільськогосподарських знань та статистич-

ної інформації по аграрному сектору; вплив на попит на внутрішньому ринку за допомогою здійснення державних інтервенцій; просування експорту сільськогосподарської продукції шляхом пошуку зовнішніх ринків збуту для власної продукції; субсидування кредитів для створення та розвитку аграрних формувань; стимулювання та розвиток інфраструктури; охорона навколишнього середовища.

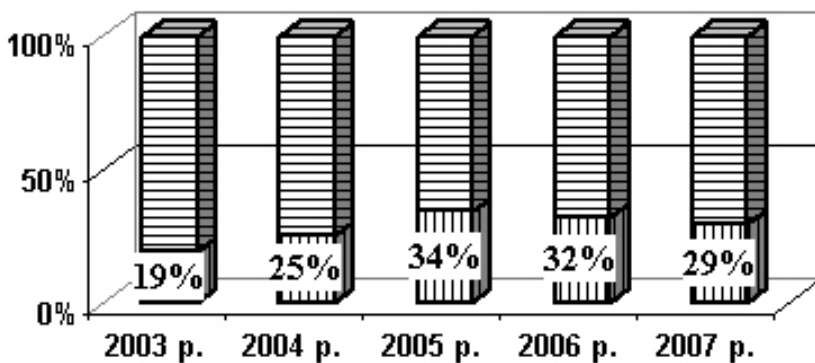

Рис. Питома вага «зеленої скриньки» COT у структурі державної підтримки сільського господарства України